

Хто рятує людину, той рятує світ

Голокост – одна з найстрашніших трагедій, у котру затягли людство викривлені уявлення переважної однієї раси над іншою. Хоча спогади про Голокост неможливо читати без сліз і душевного болю, про це необхідно знати хоча б для того, щоб уникнути цих жахів у майбутньому. У період фашистської окупації 1941-1944 років на території України вбили до одного мільйона євреїв і зникли переважно Білорусія, Румунія, які проживали тут століттями. Загалом на території України існує понад дві тисячі таборів поховань. 27 січня резолюція Генеральної асамблеї ООН від 1 листопада 2005 року проголосила як Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту на знак вшанування жертв нацистського терору під час Другої світової війни. Україна на державному рівні вшановує жертв трагедії з 2012 року.

У роки Другої світової війни нацистська Німеччина мала на меті нав'язати людству нову систему цінностей, де расистська ієрархія з народичним народом арийської раси зверху, а всіма іншими – німецький. Голокост був крайньою формою цієї хвороби, яка загрожувала існуванню людства. Частина єврейського населення, що проживала в Західній Україні, першою потрапила під організовані групові розстріли єврейських гетто, створених німецькою владою. У розпорядженні нацистів були тисячі потайних убивць, яких пропагандою, вихованням і дисципліною спеціально готували до організації вбивств, прокопування місцевод населення до єврейських погромів, створення атмосфери нетеримості, страху лікарням за допомогу євреям і за будь-який виступ на їхній захист.

Проте багато українських родин, пам'ятаючи про страх перед смертю, переконували євреїв. Навть попри те, що брали на себе відповідальність ще й за життя своїх родичів. А незалежно чатувала скрізь і могла загрожувати не тільки від сусідів і родичів, але й від чужинців, які забрили до села. Саме тому своєрідні коху загадки про людей, котрі під час Другої світової війни, на свій страх і ризик, рятували єврейське населення від вірної загибелі. Загадки наших земляків, імена котрих майже невідомі на Сарненщині, однак міцно переплетені з історією Ізраїлю. Ці люди стали Праведниками народів світу. Кожна їх історія особлива. Ось деякі з них.

ЛІЯ ІЛПЕЦЬ мешкала з сім'єю в місті Сарни. Її близькими друзями були Ганна Анишківич, її чоловік Лукіянів та їхні доньки Ліля, Євгенія і Вероніка. 27 серпня 1942 року гітлерівці приступили до ліквідації гетто в Сарнах, почали знатий його мешканців до розстрілів ровів. Лілі вдалося чимось вдалося уникнути розстрілу та дістатися до будинку Анишківичів і попросити про допомогу. Оскільки Ліля знала багато місцевих жителів, Анишківичі вирішили допомогти їй вийти з міста. Вона провела тиждень у віддаленому селі в сестри Анишківич. Але в страху, що її єврейське походження може бути розкриті, повернулася в Сарни. Упродовж двох із половиною років, починаючи з вересня 1942-го, сім'я Анишківичів ховала Лілю у своєму домі, разом із шестирічною єврейською дитиною і ще одним чоловіком, який втік із Польщі, чия ім'я і доля досі невідомі.

Ту єврейську дитину Ганна відбрала в людей, які хотили вилучити її поліцейські, і поклавши її, покрити вошами та виразками, в мішок за стіну, приховала до досвіту доногого єврейського хлопця, який ховався в їх рятівників було в небезпечі. Ліля постійно боляса, що членів сім'ї Анишківичів викриють і вб'ють. Проте рятівників відважно підключилися про них попри всі труднощі та смертельні ризик. Після війни Ліля вийшла до Ізраїлю. У 1990 році вона відвадила однієї своєї рідної сестри, яка втекла до Польщі, що у неї переїхала жінка в Краків (Польща).

4 січня 1991 року Яд Вашем (Ізраїльський національний меморіал Катастрофи (Голокосту) та героїзму єврейського народу) та Героїзму єврейського народу в Україні Анишківичів, а також їхніх дочок Лідію Новаковську, Євгенію Дзятківич і Вероніку Анишківич почесно звання «Праведник народів світу».

АНДРІЙ і Зінаїда Нікітчук зі своєї сім'ї діти жили на хуторі Орлівці неподалік Сарн. Усі члени великої сім'ї Нікітчук були баптистами. Одного разу в 1942 році Зінаїда відірвала двері свого дому і побила на порозі двох дітей-підлітків, дочок Якова Бурко, сарєв з Сарн, з яким вони багато років вели торгові справи. Дівчатка просили захисту і притулку. Попри страх, Зінаїда сховала їх у комірці снів. Того ж ввечера, коли чоловік Зінаїди повернувся додому, 17-річний Зельду Зиву та її сестру, 14-річну Йолу Ментель, перемістили на горіжку. Під час ввечері, коли діти Нікітчук пішли спати, єврейські дівчатка спустилися в будинок, щоб сховатися. Приблизно через п'ять років підлітків

Нікітчук почули про те, що їх 13-річний брат Зелиг уже ще живий і перебуває в Миколи Нікітчука, одного з братів Андрія Нікітчука, та мешкає неподалік, на хуторі Остохово (нині Остків). На той час діти Нікітчука уже знали, що в їхньому будинку ховаються два дівчинки-єврейки, яких ім представили як польських сиріт. Таке албі дозволило єврейським дівчаткам проводити час з будинку. Вони навіть працювали разом із членами сім'ї Нікітчук у саду та на полі. Інші дівчатка відвідували свого брата. Сестри Бурко залишилися в сім'ї аж до вигнання нацистів із цих територій.

На хуторі Остохово мешкав Захар Нікітчук, ще один брат Андрія, разом із дружиною Варварою. У квітні літа 1942 року, після ліквідації єврейського гетто в Сарнах, Захар сховав на горіжку свого дому 12-річ-

ну Естер Клас. А в листопаді того року в будинок Захара прийшов з проханням про притулок Шабтай Ваєк, таємний родом із містечка Сарни.

Напередодні ліквідації гетто мати Шабтай сказала своїм п'ятьом дітям, що якщо комусь із них вдасться врятуватися, то потрібно звернутися до дядька Андрія Нікітчука. Оскільки Захар уже полюбив у своєму домі єврейську дівчину, він організував укрита для Шабтай Ваєк в будинку Брата Артема Нікітчука. Артем, який у той час мешкав один, схова-

Артем і Зінаїда НІКІТЧУК (сидять), Зіва і Йолка (стоять)

вав єврейського юнака в клуні й упродовж подальших двох тижнів підливавася про нього. Потім, оскільки Артем збирався одружитися і не був упевнений у тому, як його майбутня дружина поведеться до присутності єврея в будинку, Шабтай відвела до Миколи Нікітчука. Микола та його дружина Гетта сховали юнака в хліві. Коли там стало знано, що хлопець, перебуваючи в будинку, де до свого удивлення, зустрів Зелигу Бурко, Черевий, який час Шабтай Ваєк дізнався, що його сестра Роза жила й ховалася в обійсті Захара Нікітчука. Вона прийшла туди відносною і змучено після декількох місяців поневірянь по лісах. Захар і Варвара підключилися про Розу аж до літа 1943 року, а коли та вийшла, то разом з братом пішла в ліс і вступила в партизанський загін. Зелиг Бурко залишався в Миколи й Гетти Нікітчук аж до вигнання нацистів із цих територій (січень 1944 року). Всі ці євреї, що пережили війну, згодом вийшли в Ізраїль. Відновили зв'язок із Нікітчуками тільки в 1990 році, після того, як Зелиг Бурко (що пізніше змінив прізвище на Баркан) відвадив рідне місто Сарни.

30 вересня 1992 року Яд Вашем удостоїв Андрія і Зінаїду Нікітчуків, Захара і Варвару Нікітчуків, Артема Нікітчука, а також Миколу й Гетту Нікітчуків почесно звання «Праведник народів світу».

УТОРЯНИЙ Конон і Степанада Костюківичі мешкали на околиці села Карожин, за 20 км на північ від міста Сарни. Вони та їх п'ятьоро дітей займалися землеробством. Крім того, у глибокі сім'ї був музикант. У 1943 році старші сини Костюківичів Олександр і Лукаш одружилися і переїхали в сусіднє село Озерці. З квітня 1942 року вся сім'я Костюківичів почала надавати їм допомогу сарєв, які ховалися в наволожинських лісах. Це були люди, які залишилися живими після знищення єврейських містечек на Волині, євреї, що атривали рідних, обдурювалися в невеличкі групи і намагалися вижити в складних умовах. Вони бували в лісах земляники, харчувалися ягодами, грибами і їли горішки, були уявлялися чапотогами, оскільки німці та поліція постійно полювали за ними. З настанням холодної частіше виходили з лісу до сіл і хуторів, просили харчування харчування на селян. Сім'я Костюківичів ніколи не відмовляла сарєв у допомозі. Коли прийшли холоди, вони навіть поселили в себе 12-річного сирітка Надріпа Турка, сина коваля з Карасина.

Хлопчик жив у них як член родини, слав і із з іншими дітьми, але при наближенні до хутора чужий людей тут же відганяв назад у ліс.

Працівником у той час був два дорослі євреї Йосип Волф і Цим Бурко ховалися в господарстві Костюківичів. Вони були хворі на тиф і їх швидко вилікували, заложивши їх хороше доглядом та харчування. Хлопець сам доглядав за ними до їх повного одужання. Згодом вони домагали Конону до козулі, яку у хліві біля лісу. Там до них приєднався ще один єврей Йосип Перельштейн. Усі дочекалися січня 1944 року. Відразу після звільнення євреї переїхали в Сарни.

16 листопада 2005 року Яд Вашем удостоїв Конона та Степанада Костюківичів та їх дітей Олександрів, Лукаша, Одрку, Олексія і Федору почесно звання «Праведник народів світу».

НАПЕРЕДНОДІ Другої світової війни єврейська сім'я Бодюк-Крамчанив жила в Карасині. Мирям була крамчанином і за родом своєї діяльності знала багато жидів своїх асиріотів єврейської сім'ї Тишковиць, Курницьких, хатини яких стояли на околиці лісу. Після окупації цих територій гітлерівці зібрали всіх євреїв із Карасина і околиць у гетто, кінці серпня 1942 року в гетто почалася акція знищення євреїв. Йехуда Бодюк-Крамчанив із дружиною Мирям, двома дочками, 14-річною Гілою та 3-річною Нехемью, і піврічним сином Азіком, що народився вже в гетто, ате, втекли в ліс. Під час втечі Нехемью вбили. Інші члени сім'ї благополучно сховалися в лісі. Після двох поневірянь лісом та околицями доволених сім'ї Бодюк-Крамчанив дісталися до готельного сусідства в Карасині. Тишковиць погодився допомогти Йехуде та його сім'ї. Вони жили в лісі поряд із його фермою. Зінаїда Тишковиць погодився допомогти їм, готували для втікачів їжу, а сини Пилип, Андрій і Максим носили її в ліс. Сім'я Бодюк-Крамчанив також допомогла їм, готували їм їжу, а сини Іван і Уліта Курницькі та четверо їхніх дітей. Восени 1942 року ще один єврей Нафталі Перельман, син коваля, прийшов у будинок до Тишковиць, що його також прихистили.

Восени та зимою діти сім'ї ховалися втекли у себе на фермах попри небезпеку постійних перевірок гітлерівців та іншим помічника. Єврейські утікачі допомагали своїм рятівникам у домашній роботі. Мирям шила для всіх одяг. Вони дожили до вигнання нацистів із нашої землі в січні 1944 року. Після звільнення євреї, які втекли, переселилися в Сарни. У 1947 році сім'я Бодюк-Крамчанив вийшла з України в Польщу, а звідти – в Палестину. Рятівників та врятованих добили різні підтримували теплі стосунки.

15 січня 2006 року Яд Вашем удостоїв Семю і Зінаїду Тишковиць та їх дітей Пилипа, Ганну, Устину, Андрія і Максима. Зінаїда Тишковиць і Курницькі почесно звання «Праведник народів світу».

ДО і під час війни сім'я Апончукових мешкала в селі Орлівці неподалік від Сарн. З одного його боку був ліс, а з іншого – болото. Сім'я, що складалася з батьків і чотирьох дітей, обробляла невеличкі іноді готівки, присидіючи влітку і восени збирала гриби і лісові ягоди, інше полювала на дичину.

З вересня 1942 року в лісах на Волині просили харчування харчування на селян. Сім'я Костюківичів ніколи не відмовляла сарєв у допомозі. Коли прийшли холоди, вони навіть поселили в себе 12-річного сирітка Надріпа Турка, сина коваля з Карасина.

Сім'я НІКІТЧУКІВ в Орлівці.

Уліта КУРИШКО з доньками.

чування. Одного дня Степан Апончук настовхнувся в лісі на сім'ю Шмуєля і Ривки Розманів із дітьми: Естер, 15 років, Сендером, 14 років, Семей, 13 років, і піврочним Ісраїлем. Євреї не були знайомі зі Степаном раніше й спочатку злякалися його несподіваної появи. Потім між дорослими почалася обережна розмова, під час якої в Степана виникла симпатія і співчуття до переслідуваних, а з боку Розманів — довіра до нового знайомого. Степан, що знав ліс як свої п'ять пальців, дав євреям декілька цінних порад із приводу будівництва землянки. Того ж дня він приніс їм сокиру, пилку та лопату і разом із Шмуєлем і хлопчиками приступив до спорудження укриття. Вони викопали яму, обклали усередині основними колодами, зробили дах, прикривши його ялиновим гіллям. Усередині збили лежанки, а в центрі поставили пічку-буржуйку.

У наступний свій прихід Степан приніс передані його дружиною Варварою теплі речі, лічачки та набиті соломкою матраци. Розмани підбадьорилися: тепер у них з'явилася надія пережити зиму, що насувається, і, може, навіть врятувати немовля Ісраїля. З часом Варвара Апончук і її старші діти, 10-річний Адам і 6-річна Ганна, теж почали приходити в землянку, приносили картоплю, хліб і молочні продукти для маленького хлопчика.

Коли стало геть холодно, Ривка Розман із молодшим сином почували в Апончуків. Оскільки їх будинок стояв дуже близько, на відстані не більше кілометра від землянки. Деякі інші євреї, що ховалися в лісі, теж знали про притулок Розманів та іноді відвідували їх. Апончуки, а також багатодітна сім'я баптистів Ошурків, що мешкали на сусідньому хуторі, також допомагали їм. Переживши в лісі зиму 1942-1943 років, Розмани вже почувалися впевненіше. Хлопчики Сендер і Сема ходили по хуторах і наймалися в пасухи. Естер в'язала для селян. За роботу їм платили продуктами, яких вистачало на всю сім'ю. Влітку 1943 року Сендер і Сема вступили в партизанський загін, інші члени сім'ї залишилися у своїй землянці. П'ятеро з шести Розманів дожили до вигнання гітлерівців в лютому 1944 року. Після війни

вийшли через Німеччину в Палестину. Сема Розман загинув в бою. Зв'язок між врятованими та рятівниками перервався на багато років і відновився вже після розпаду СРСР, коли Естер (у заміжжі Котлер) та її брати відвідали місця свого дитинства, зустрілися з Ганною, у заміжжі Ошурко, яка колись, дівчинкою, приносила в ліс для маленького Ісраїля молоко.

31 серпня 2008 року Яд Вашем удостоїв Степана та Варвару Апончуків почесного звання «Праведник народів світу».

Вікторія ДАШКО,
директор Сарненського історико-етнографічного музею.
(За матеріалами Базис даних Праведників народів світу країни колишнього СРСР).